

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI—SAYI: 338

TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLIĞI

BELLETEN

1971

Müdür

Agâh Sırrı Levend

Yazı Kurulu Üyeleri

A. Caferoğlu, Hasan Eren

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1971

DEDE KORKUT DESTANLARINDA İSLÂMÎ UNSURLAR

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

a) Giriş.

Dede Korkut kitabında İslâmlıktan gelen etkinin yüzde kaldığı ve bunun bir "cılâdan ibaret olduğu" yolundaki görüş ilkin Barthold'dan gelmektedir.¹ Fuat Köprülü de "bu eserde haricî bir cılâ mahiyetinde olan İslâm kültürü tabakası, onun hakıkyi ideolojisini ve paganizm bakiyyelerini lâıykıyla örtememektedir"² diyerek bu görüşe katılmaktadır. Türklerin İslâmlıktan önceki inanışları, töreleri konusunda çok daha geniş bilgisi olup bunları türlü yazılarında meydana koyan Abdülkadir İnan da Müslümanlığın bu hikâyelerde yüzde kaldığı düşüncesindedir. Ona göre Oğuz beylerinin "arı sudan abdest alup iki rekât namaz kılmaları, adı görklü Muhammede salavat getirmeleri ve mushafa yemin etmeleri, eski Türk ananelerini muhafaza eden Dede Korkut Oğuzlarının gündelik hayatında ehemmiyetsiz hadiselerdir."³

Barthold "hikâyelerin kahramanları, Müslümanlığa sadık kahramanlar olarak kâfirlerle savaşır, şehir veya kalelerin alınmasının ardından kiliselerin yıkılması ve yerine mescitlerin yapılması gelir. Bu arada Âdem ile İbrahim'e ait islâmî efsanelere atıflar yapılır. Bununla birlikte edebî kaynaklara dayanan unsurlar mahduttur. İslâmiyete bağlılıkları bunların şarap içmelerine engel değildir. Savaşa çıkacak olan birlik Ortaçağdaki Avrupa ücretli askerleri gibi birkaç günlerini meyhanede geçirirler. İslâmiyet etkisinin derinleşmemesini belki de bu dini, Oğuzlar arasında yayan kimsenin güçsüzlüğüne yormak gerektir" diyor.

Bu görüşlere karşılık, E. Rossi, Barthold'un "Dede Korkuttaki İslâmiyet bir cılâdan ibarettir" sözünün değiştirilmesi gerektiğini söyledikten sonra, kitapta İslâmiyetin yer yer yüksek bir seviyeye eriştiğini ileri sürmektedir.⁴

¹ Türk Destanı ve Kafkas, Kniga Moego Deda Korkuta, s. 116 vd.

² İslâm Ansiklopedisi, Alp maddesi, I, 383.

³ Ülkü, Ankara 1937, sayı 55, s. 78; İncelemeler I, Ankara, s. 176.

⁴ Motivi biblici e coranici nel "Kitâb-ı Dede Korkut", Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 441.

Rossi, bu yazısında Dede Korkut kitabında geçen “Nuhun eşiği, Yeşil donlu Hızır, Musa Kelimin asası, Âdemin cennetten koğulması, Nemrut ve Firavun” konularını ele almıştır.⁵

Dr. Şükrü Elçin de “Dede Korkut Kitabındaki İslâmî Unsurlar” adlı yazısında⁶ Dede Korkutta Allah ve onun sıfatlarına, Azrail ile, Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, Hızır gibi peygamberlerle Nemrud’a değinmekte ve Kelime-i Şehadet, abdest, namaz gibi başka unsurlara da işaret etmektedir. Yalnız bütün bunların Dresden yazmasında geçtiği sayfalara yer verilmiş, başkaca bir kaynağa dayanan açıklamalar yapılmamıştır. Bu konuyu ilk önce ele alan Rossi’nin yazısından da söz yoktur.

Dede Korkut kitabındaki İslâmiyet etkisinin derinlere inmediği üzerinde söylenenlerden bir bölümü için ileri sürülen tanıklar, gerçek bir tanık olmak gücünde değildir. Bunların başında hikâye kahramanlarının şarap içtikleri, savaştan önce birkaç günlerini meyhanede geçirdikleri de vardır. Şarap içmek ve meyhanelere gitmek, yalnız yeni Müslüman olmuş Oğuzlarda değil, çok daha sonraki yüzyıllarda, Osmanlı imparatorluğunda, Müslümanlığın en güçlü olduğu çağlarda bile, yalnız Türklerde değil, bütün Müslüman milletlerde görülmüştür. Başta Yıldırım Beyazıt olmak üzere,⁷ Osmanlı hükümdarlarının şarap içtiklerini biliyoruz. II. Sultan Selim’in Kıbrıs’ı bu adanın şarabı ünlü olduğu için aldığı yolundaki -elbette asılsız- rivayet⁸ bilinmektedir. Divan edebiyatının bütün şairleri şiirlerinde şaraba yer vermişlerdir, bunların içinde, en büyük din ulusu olan kadıaskerler, şeyhülislâmlar da vardır. Bakî’nin, Yahya Efendi’nin divanlarının herhangi bir sayfasında buna nice tanıklar bulunur. Bundan dolayı Dede Korkut hikâyelerinde kahramanların şarap içmelerini onların sağlam Müslüman olmadıklarının tanığı gibi göstermek yanlışır.

At eti yemelerine gelince, bunun Müslümanlığa aykırı hiç bir yanı yoktur. Yalnız Kur’an-ı Kerim’de “Allah atları, katırları, eşekleri de binmemiz ve ziynetlenmeniz için yarattı” (Nahl süresi, 8) denmesinden atların, katırların ve eşeklerin yenmemesi gerektiği anlamı çıkarılmıştır, yoksa at eti yasaklanmış değildir. “Ve’l-Adiyâti” suresinde (ayet I) “Gazilerin, düşmanların üzerine sürdüklerinde içlerinden ses çıkaran atlar hakkıyçün” diye Allah

⁵ Aynı yer, s. 437 vd.

⁶ Németh Armağanı, TDK yayını, Ankara, 1962, s. 145 vd.

⁷ Yıldırım’ın Bursa’da Ulu Camii yaptırdığı zaman Emir Sultanla aralarında geçtiği söylenen fıkra da bilinmektedir. (Tacü’t-Tevârih, İstanbul 1279, I, 146).

⁸ İsmail Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, II, 392.

atlar üzerine yemin etmiştir, bu da atın yenmemesine değil, yüceliğine, şerefine tanıktır. Bundan dolayı Şerh-i Kifaye yazarı Zamîrî “savaşçılar için at eti yemek caiz değildir, çünkü silâhı gibidir” der.⁹ Buna karşılık domuz eti yemezler ve domuz eti yediği için kâfiri aşağı görür, ona “küçük domuz şölenli” diye hakaret eder (s. 139¹); domuz yahnisi yedirilmeyi (s. 45²⁷), domuz damına kapatılmayı kendisi için büyük hakaret sayar (139¹²).

b) İslâm akideleri.

Buna karşılık, Dede Korkut kitabında, Müslümanlığın temellerine dayanan inanışları, İslâm menkıbelerini, İslâm tarihi ile ilgili kişileri ve unsurları, bunların hayatına ait bilgileri izlemek mümkündür. Kitapta bunların aldığı yer hiç de yüzde kalmış inanışlar ve bilgiler gibi görünmüyor. Hikâyelerde anlatılan savaşlar da İslâmîk uğrunadır. Begil-oğlu Emren babasına söylediği soylamada “yoldaşlığa, din-i Muhammed uğruna dürüşeyim senin için” der (120²⁴). Onuncu hikâyede, Kadıhk-oğlu Yegenek hikâyesinde, Yegenek’in duasında (102) geçen bütün unsurlar ile dokuzuncu hikâyede, Begil-oğlu Emren’de geçen duanın (s. 123) bütün unsurları Kur’an-ı Kerim’e dayanmaktadır. Bu duanın kimi dizeleri doğrudan İhlas, öteki adıyla “Kul Hüv’Allahu...” sûresinden alınmadır. Bu sûre dinin baş-direği olan ‘Allahı bir bilmek’le başlar. Sûrenin bütünü şudur: “De, o Allah tek (bir) ahaddir. Allah o eksiksiz sameddir. Doğurmadı ve doğurulmadı. Ona-kadr ü şanında beraber olacak hiç bir yolda hiç bir denk te olmamıştır.” Kitabın giriş bölümünde (3²) “kamusuna benzemedi, cümle âlemleri yaradan Allah Tanrı görklü” sözündeki “kamusuna benzemedi” yine İhlas suresindeki *وَلَمْ يَكُنْ*

لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ in karşılığıdır. Yegenek’in duasındaki “sen anadan doğmadun, sen atadan olmadun, kimse rızkun yimedün, kamu yerde ahadsin, Allah samedsin, ululuğuna haddün yok, senün boyun kaddün yok, ya cisimle ceddün yok” dizeleri yine İhlas sûresinin, bir türlü açıklama yoluyla tam çevirisidir. “Samed” gibi, “Ahad” gibi Arapçada birçok anlamları kendinde toplamış olan kelimelerin olduğu gibi kullanılması da hem sûrenin metnine bağlılığı, hem de bunların Türkçede tam karşılıkları olmadığı için bu duada yer aldığını gösterir. Burada “kimseye güc etmedün” dizesi de yine doğrudan Kur’an-ı Kerim’den alınmadır. Kur’an’ın türlü yerlerinde “biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz” (En’am, 8), “Biz hiç bir kimseye gücü yete-

⁹ Demiri, Hayatü'l-Hayavân, Türkçe çevirisi, Hacı İbrahim Efendioğlu Abdurrahman, İstanbul 1270 (1853). I, 423.

ceğinden başkasını yüklemeyiz" (A'raf, 42), "Biz hiç bir kimseye gücü yeteceğinden başkasını teklif etmeyiz" (Mü'minun, 62), "Allah hiç bir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez" (Bakara, 286), "Allah hiç bir nefse, ona verdiğinden başkasını yüklemez" (Talâk, 7) "Kimse takatından ziyadesiyle, mükellef tutulmaz" (Bakara, 233) ayetleri bulunmaktadır. "Kimse rızıkun yimedün" dizesi ise "biz senden bir rızık istemiyoruz, seni biz rızıklandırırız, güzel akıbet takvâ erbabıdır" (Tâhâ sûresi, 132) anlamındaki ayete bağlıdır. "Basduğun belürtmeyen, götürdüğün göğe yetüren görklü Tanrı" (102^{ss}) dizeleri, "kimi dilerse onun kadrini yükseltirsin, kimi dilerse onu alçaltırsın" ayetinin (Âl-i İmran sûresi, 26) tam karşılığıdır.

Allahın bu dualarda geçen Aziz (123^{ss}), Cebbar (78^s, 102^{ss}), Kaadir (102^{ss}), Kahhar (102^{ss}) sıfatları da yine Kur'an-ı Kerim'dendir. Orada "Aziz" sıfatı türlü yerlerde geçmektedir. İzzetin, ululuğun ancak Allahın olduğunu da yine dinin ana kitabında buluyoruz: "Gerçek bütün ululuk ve kudret Allahındır" (Nisâ sûresi, 139), "Bütün izzet ve galebe Allahındır" (Yûnus sûresi, 65), "Kim ululanmak hevesine düşerse bilsin ki bütün ululuk Allahındır" (Fâtır sûresi, 10). Cebbar, Allahın sıfatı olarak ve "mutlak galip" anlamına Kur'an-ı Kerim'de bir yerde, Haşr sûresinde (ayet 23) geçer. Kaadir sıfatı da (En'am, 37, 65; İsrâ, 99; Yâsin, 81; Ahkaf, 33; Kıyame, 40; Târik, 8) "her şeye gücü yeten" anlamına, yine Allahın sıfatı olarak geçmektedir. Kahhar sıfatı da (Yusuf, 39; Ra'd, 16; İbrahim, 48; Sâd, 65; Zümer, 4 ve Gafir, 16) sûrelerinde "Kâinatın tek hâkimi ve sahibi" anlamına geçer. Kanlı Koca-oğlu Kanturalı hikâyesinde geçen (89²⁴) "Gani" de yine Tanrının adlarından biridir. Kur'an-ı Kerim'in türlü yerlerinde (El-Bakara, 263, 276; Âl-i İmran, 97; En-Nisâ, 135; El-En-âm, 133; Yunus, 68; İbrahim, 9; El-Hacc, 64; En-Neml, 40, El-Ankebût, 6; Lukman, 12, 26; Fâtır, 15; Ez-Zümer, 7; Muhammed, 38; El-Hadid, 24; El-Mümtehine, 6; Et-Tegabün, 60) geçen bu "Gani" adı "Allahın her şeyden müstağni" olduğu anlamındadır¹⁰, Settâr (78¹⁰) Kur'an-ı Kerim'de geçmemekle birlikte Tanrının sıfatlarından ve bir tamlama olarak Settârü'l-uyub diye kullanılır ki "eksikleri, ayıpları, suçları örten, bağışlayan" demektir. Dr. Şükrü Elçin'in Dede Korkut'ta geçtiğini söylediği "Gaf-far" sıfatı kitapta yoktur.¹¹

Kur'an-ı Kerim'de geçmemekle birlikte Allahın bir sıfatı olarak "görlü"nün Arapça karşılığı olan "Cemil" Peygamberimizin bir hadisinde bulun-

¹⁰ Muharrem Ergin'in bu kelimeye "cömert, varından fazlasını istemeyen" diye karşılık vermesi, başka benzerleri gibi bir uydurmadır Dede Korkut, İstanbul, 1969, s. 145, çıkma 2.)

¹¹ Aynı yer, s. 147.

maktadır: "انَّ الله جميلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ" "Ulu Tanrı görklüdür, görkü sever" demektir.¹² "Sen hod müminlerün gönlündesin" dizesi "müminin kalbi Tanrının evidir, müminin kalbi Tanrının arşıdır" mealindeki hadislerin Türkçeleridir.

"Ari iyman"a, demek ki Tanrıya ve onun buyruklarına sağlam bir inanışa hikâyelerde önemle yer verilmektedir. Hikâyelerin sonunda "âhır sonu" (30⁸) veya "ölüm vakti geldiğinde" Tanrının bizi "arı iymandan" (74³⁵, 104⁹, 114³³, 133³², 144⁹, 152¹) ya da Kur'an'dan (58¹¹) ayırmaması için dualar edilmektedir.

İslâmîğin beş şartından birincisi "Tanrıdan başka Tanrı olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna gözümlle görmüşçesine inanırım" demek olan "şehadet getürmek" Dede Korkut kitabında iki yerde geçmektedir. Birincisiyle (123³⁰) yan yana geçen "parmak getürmek" deyiimi de yine o anlamdadır. Şehadet getirirken, "Tanrıdan başka Tanrı yoktur" derken Müslümanlar şehadet parmaklarını kaldırırılar, "ancak bir Allah vardır" derken de indirirler ki bu deyim böylece Türkçede "şehadet getirmek" anlamına gelmektedir. İkincisi (112⁶), Tepegöz tarafından kümbete kapatıldığı zaman Basat'ın diline gelir: Lâ ilâhe İllallah Muhammedün Resulü'llah... Ve bunun sonucu kümbet yarılr.

Kitap, konusu ne olursa olsun, hemen bütün Müslüman yazarların geleneğinde olduğu gibi besmele ile başlamaktadır.

İslam dininin kitabı olan Kur'an-ı Kerim, Dede Korkut kitabının giriş bölümünde (2⁸⁸) "Tanrı ilmi" diye nitelenmekte ve bilginlerin başı Osman Affan-oğlu tarafından yazılıp düzene konduğu söylenmektedir. Vahiylerin daha önce Hz. Ömer tarafından sahifelere yazılıp bir araya getirilerek "suhuf" adı altında bütünlediği bilinmekle birlikte bugün elimizdeki Kur'an-ı Kerim'in Hz. Osman tarafından düzene konduğu kabul edilmektedir. Demek ki Dede Korkut kitabının, Kur'an tarihinden de haberi vardır. "İki kapak arasına toplanmış sahifelerden meydana gelen kitap" anlamına olan "mushaf" kelimesi Kur'an ile eşanlamlı olarak kullanılagelmıştır. Bu adla da Kur'an, son hikâyede, mushaf üzerine yemin edilmek dolayısıyla geçer (147⁸, 147⁷, 147⁸, 149¹⁵, 150⁷).

Kur'an-ı Kerim'in iki önemli sûresi Yâsîn (2²⁷) ve Amme (2²⁶) de önsözde yer almıştır.

¹² Hasan Basri Çantay, Hadisler, İstanbul 1958, c. II, hadis 20, s. 283 vd.

Kur'an-ı Kerim'de 36. sûre olan "Yâsîn" in El-Azîme, El-Muimme, Müdafaa-i Kadiye, Kalb-i Kur'an gibi başka adları da vardır. Hazret-i Âişe'den rivayet edildiğine göre, Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kur'anda bir sûre vardır. Allahın yanında Azîme yâd olunur, sahibi de Allahın yanında şerefli anılır. O da "Yâsîn" sûresidir. Tevrat'ta Muimme denilir: Sahibine dünya ve âhiret hayrını verir; dünya ve âhiret mihnetlerine karşı kor ve dünya ve âhiret korkularını uzaklaştırır. Buna Müdafaa-i Kadiye dahi denir, sahibinden her fenalığı defeder ve her hayırlı haceti yerine getirir. Peygamberimiz buyurmuştur ki: Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'an'ın kalbi de "Yâsîn" dir. Her kim "Yâsîn" okursa Allah onun okunmasına on kere Kur'an okumak sevabı yazar. "Yâsîn" Peygamberimizin adlarından biri sayılmıştır. İmam Gazzali buna bir sebep olmak üzere bu sûrede haşır ve neşrin en belâgatli ve en güzel şekilde anlatıldığını, haşır ve neşri kabul etmenin de imanın kalbi yerinde bulunduğunu söylemiştir... Bundan dolayı bütün doğru rivayetlerde bu sûrenin ölümlere okunması hakkında emir dahi vardır. Hadislerden biri "onu ölümlerin yanında okuyun, yani Yâsîn'i" der. Burada ölümlerden murat can çekişip ölmek üzere olanlardır, deniliyor. Bir başka hadiste de "herhangi bir ölünün başında Yâsîn okunursa Allah ona kolaylık verir" denilmektedir. Başka bir haberde de denmiştir ki: Her kim anasının, babasının veya bunlardan birinin kabrini her cuma ziyaret eder de yanlarında Yâsîn okursa her harfinin sayısınca -Yâsîn'in harfleri üç bindir- ona mağfiret edilir.¹³ Dede Korkut kitabında Kur'an-ı Kerim'in 114 sûresinden seçilip Yâsîn sûresine ayrı bir yer verilmesi bu öneminden dolayıdır. "Amme" sûresinin¹⁴ de Kur'an'da özel ve önemli bir yeri vardır. Kur'an'da Amme'den önceki Mürselât sûresinin son ayetinde (50), kıyamet gününe inanmayarak onu yalan sayanlara yarın ahirette "artık bundan sonra hangi söze inanacaklar" diye sorulmuştur. İşte inanmayanların kimi telaş, kimi alay yolunda sorup soruşturarak tartışmalara dalmış bulunmaları dolayısıyla bu Amme sûresi inmiştir. İlk ayeti "amme yetesâclûn" dur ki, kıyamete inananların da, inanmayanların da bundan önemli bir telâş duyduklarını ve işin aslında bir büyüklüğü olduğunu gösterir, bu da onun ardından gelen ayetle açığa vurulur: Önem verilmesi gereken bir haberi sorarlar, bu haber kıyamet haberidir. Bundan ötürü, bu sûrenin bu önemli konu ile ilgili olmasından dolayı özel bir yeri vardır.¹⁵

¹³ Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini-Kur'an Dili, İstanbul 1936, s. 4002 vd.

¹⁴ Asıl adı "Nebe' sûresi" olup عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ (Amme yetesâclûn) diye başlar. Kur'an'ın 30. cüz'ü ve 78. sûresidir.

¹⁵ Muhammed Hamdi Yazır, aynı yer, VII, 5529 vd.

İslâmîğin şهادet getirmekten sonra ikinci şartı olan namaz da, farz olan beş vakit namazdan ayrı olarak yalnız "hacet namazı" olarak geçer. Hacet namazı nafîle namazlardandır, demek ki kılınması Tanrıca buyurulmuş namazlardan değildir. Bir kimsenin Tanrıdan bir dileği, bir haceti olduğu zaman, güzelce abdest alıp kıldığı iki rekât namazdır¹⁶ bu.

Abdestin "arı su" ile alınması da yine dinin buyruklarındandır. Abdest alınacak suyun hem arı, hem de arıtıcı olması abdestin şartıdır. "Arı su" kitaba gereksiz konmuş değildir.

"Kâfirin kiliselerini yıktılar, yerine mescitler yaptılar, keşişlerini öldürdüler, ban banlattılar, Aziz Tanrı adına kutbe okuttular, namaz kıldılar (57²⁴)" sözleri onların yalnız savaşa giderken değil, savaşı kazandıktan sonra da farz namazları kıldıklarına tanıktır. Hem namaz kılmasalardı, düşmandan aldıkları yerlerde kiliseleri yıkıp yerlerine mescitler yapmazlar, o mescitlerde ezanlar okutmazlardı (57²⁴, 103³⁸, 137²⁹, 138¹², 143²⁹).¹⁷ Dirse Han-oğlu Boğaç Han hikâyesinde "sakalı-uzun tat eri banladıkta" deniyor, sabah namazı kılınıyorsa bu ezanı kim için okuyor, bu Tat eri? Cuma namazına da kitapta ayrı bir önem verilmektedir: Ayna günü okunanda kutbe görklü, kulak verüp dinleyende ümmet görklü (2³⁴). Demek ki Cuma namazı kılınıyor ve camie giden bir cemaat hutbeyi dinliyor. Üstelik bunu dinleyenler öğülüyor, yukarıda da görüldüğü gibi kiliselerin yakılıp yerlerine yapılan mescitlerde ban banlatıp Ulu Tanrı adına hutbe okutulması bu mescitlerde Cuma namazlarının kılındığını anlatmaktadır. Öyle ise "Oğuzlar Tanrının yardımını sağlamak için, yalnız düşmanla karşı karşıya geldiklerinde abdest alıp namaz kılarlar, kitapta başka bir vesiyle ile veya dinî borç olarak abdest alındığını, namaz kılındığını gösteren bir kayıt yoktur" diye Oğuzların dinin amel kısmına pek önem vermedikleri yargısına varmak yanlışır. Bu yargı esere dikkatle eğilmeden çıkarılmıştır.¹⁸ Bunlar, Oğuzların abdesti de, namazı da, Cumayı da, hutbeyi de pek iyi bildiklerinin, dinin buyruğunu yerine getirdiklerinin birer tanığıdır.

Dede Korkut kitabında kıyamet gününe inanıldığını ayrıca göstermek

¹⁶ Mehmet Zihni, Nimet-i İslâm, İstanbul 1320, s. 381 vd.

¹⁷ Sayın arkadaşım Abdülkadir İnan'ın "Müslümanlıkları "arı sudan aptest alıp iki rekât namaz kılmak"tan - o da sıkıştıkları zaman- ibaretti" demesi, sanırım, aşırı bir şamanlıktır (Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1952, sayı 4, s. 24).

¹⁸ L. Sami Akalın, Dede Korkut Hikâyelerinin Folklor Bakımından Değerlendirilmesi, doktora tezi, İstanbul 1967, s. 20 (tez henüz basılmamıştır).

gerekli olmamakla birlikte giriş bölümünde (2³⁴) geçen “Sağış gününde Ayna görklü, Ayna günü okunanda kutbe görklü, kulak verüp dinleyende ümmet görklü, minarede banlayanda fakı görklü” sözlerinden hem kıyamete, hem de Cuma namazına ayrı bir yer verildiği anlaşılmaktadır. Sağış günü, “Hisab günü, Kıyamet günü” demektir. Her Cuma günü, Allahın altı yüz bin kişiyi ateşten azad ettiğine, Cuma gününün bütün günlerin başı olduğuna, Tanrı katında bu günün Ramazan ve Kurban bayramı günlerinden daha üstün olduğuna vb. dair hadisler vardır.¹⁹ “Sağış günü Ayna görklü” sözü, herhalde Cuma günü Tanrının altı yüz bin kişiyi ateşten azad ettiğine bir telmihtir. Bunlardan başka, kıyamet gününe ve ahirete inanıldığı özellikle hikâyelerin sonlarındaki dualardan da açıkça belli olmaktadır (30⁹, 58¹¹, 74³⁸, 97¹⁷, 104¹¹, 133³³, 144¹¹, 152⁶, 152¹⁰).

Son hikâyede, Kıyamet gününde, dünyadaki hakların sorulacağı inancı açıkça görülmektedir. Beyrek ölürken burada “yarm Kıyamet gününde menüm elüm Kazan Han’ın yakasında olsun, menüm kanum Aruza korısa” (149¹⁸) denmektedir. Soylamada geçen “menüm kanum Aruza komasun” da tam bir vasiyettir.

Hikâyelerin sonlarında ana, baba için “ağ bürçeklü anan yeri behişt olsun, ağ sakallu baban yeri uçmağ olsun” diye edilen dualarda (15¹¹, 30⁷, 58⁹, 74³³, 104⁸, 152²) “Uçmak” geçtiği halde, kitabın hiç bir yerinde “tamu” veya ‘cehennem’den söz yoktur. Açık olmamakla birlikte, bir yerde geçen (15⁴) “Kara ölüm geldüğünde geçit versün” sözünden belirsiz olarak “Sırat köprüsü” anlaşılabılır.

Dede Korkut kitabında İslâm dininden, belki de tasavvuftan gelen inanışlar arasında bir de “su Hak didarın görmüştür” (20⁴) vardır. Hacı Bektaş-ı Veli vilâyetnamesinde de, Hacı Bektaş’ın halifelerinden Kolu-Açık Hacım Sultan’ın kerametleri anlatılırken yine bu söz geçmektedir.

“... Seyyidgazi’deki Hacılar Bayramı’na giden erenler Banaz Suyu’nun kıyısına vardıkları zaman ilkbahar idi. Banaz Suyu’nun kan-bulanık olup taşıdığı vakt idi. Çün Banaz Suyu’nun kenarına geldiler, ırmağı taşkun buldular, geçemediler. Dönüp ol yanada bir köye vardılar, ol gece anda ârâm ideler, ayıttılar, dağlara yağmur yağmış, ırmağa sel gelmiş, bu gice sabr idelim, bu yerde yatalum, irtte şayed ki sel geçe, ırmağa ine, suya geçüt bulavuz, revan olavuz, didiler. Bu niyyeti idüp dururlardı. Bunların bu niyetleri Kolu-Açık Hacım Sultan’a malûm oldu, filhal merkebine bindi. Burhan Abdal’ı uydurdu.²⁰ Derhal Banaz Suyu’nun geçidine vardı.

¹⁹ Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer, VI, s. 4971 vd.

²⁰ Yanna aldı demektir.

İklim erenleri cemaat dervişleri Habib Hacı ve Bekçe Sultan, Banaz Suyu'nun geçidinde dururlar, kurbanları dahi yanlarında; suyu geçemezler. Kolu-Açuk Hacı Sultan irişüp bunlara selâm verdi, ne durursuz didi. Bunlar olanı anlattılar. Bunun üzerine Kolu-Açuk Hacı Sultan başındaki kubbe-i elif tacı çevürdü, ilerü geldi, suya ayıttı: Ey Dîdar görmüş, tayyib su! Sen dosta gidersin, biz dahi dostla gitmeğe dilerüz, dostla gitmeğe yol yokdur, bize yol vir geçelüm, didi. Derhal ol ırmak iki pâre oldu. Yukarudan su çekildi, aşağına akan su akdı, su indi, derhal geçdiler...²¹

Suyun Hak dîdârını gördüğü yolundaki inanca gelince (20⁴): Arş'tan sonra ilk yaratılan sudur, bundan dolayı su, Hak dîdarını görmüştür.²² Sünnî inanışa göre, Cenab-ı Hak ilk defa suyu yaratmış, bu yaratmış olduğu varlığa nazar kılmıştır. Hak Dîdarı, üzerinde tecelli edince su, takat getiremeyip çağlamağa başlamıştır. Alevî ve Bektaşîlere göre ise bunun açıklanması şöyledir: Allahın varlığı insandan başka yerde görülmediğine, insanın da varlığı ancak ve ancak bir katre sudan olduğuna göre²³ insan Hakkın cemalinin tezahürünü de suya borçludur. Çünkü insanların ana rahmine düşüp dünyaya geldikleri âna kadar mevcudiyetleri su ile perverdedir.

Alevîler arasında dolaşan bir menkıbeye göre, Hazret-i Peygamber zamanında yaşayan Cebbar Kulu adında bir dervişin su ile aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir.

Derviş - Yâ su, niçin böyle çağlayıp inleyip akmaman sebebi nedir?

Su - Yâ derviş, âşık olanın ma'sukuna kavuşması için inleyip akmaması gerektir.

Derviş - Yâ su, neye âşık oldun? Ma'sukun kimdir?

Su - Yâ derviş, Cenab-ı Hakka âşık oldum, ma'sukum odur.

Derviş - Yâ su, cemâlulluha nerede âşık oldun?

Su - Yâ derviş, yaratılışında bir tarafa akmadım, ne zaman ki Allahın cemali tezahür etti, ondan sonra akmaya başladım. İşte o zamandan beri iniler ve çağlarım.²⁴

Hanefî Tatar'ın verdiği bilgiye göre, Cenab-ı Hak bir varlığı yaratmadan önce kendi cemalini seyretmek için bir ayna yaratmıştır. İkinci olarak yarattığı da su imiş, Cenab-ı Hak suya kendi cemalini göstermek lûtfunda bulununca su bu tecelliye takat getiremeyip "Hu!" deyüp çağlamaya başlamıştır. Onun için su Bektaşîlerce daima kutsal sayılmıştır.

²¹ Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, Vilayetname, hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1958, s. 84 v. dd. metin ypr. 191a vd.

²² Hasan Basri Çantay, aynı yer, I, 327 (Hûd sûresi, ayet 7); Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini-Kur'an Dili, İstanbul 1936, IV, 2758 vd. özellikle s. 2760: Yaratılışın ilk günlerinde âlem sırf bir tufan halinde idi.

²³ Aynı yazar, aynı eser, VII, 5702 vd. Târik sûresinin 5-7 ayetlerinin tefsiri.

²⁴ Değerli meslektaşım Sivas Namık Kemal İlkokulu öğretmeni Hâmit Budak Beyin de-lâletiyle, Elbistan'da Kantarına köyünde Tacim Bakır Dede ile, Sivas'ta tanınmış Bektaşîlerden Hanefî Tatar'dan alınan bilgilere göre.

E. Rossi, su Hak dîdarını görmüştür, sözünden zayıf bir ihtimalle⁶⁶¹ gökyüzünün suya vurması ve onda görünmesi" anlamı çıkarılabileceğini söylüyor.²⁵

İslâmlığın iki kutsal şehri, Mekke ve Medine de kitapta anılmaktadır. Mekke tıpkı bütün Müslüman Türklerce anıldığı gibi "Allahın evi" (2³²) ve "sıdkı bütün hacıların ziyaret ettiği bir şehir"dir (2³²). Demek ki haccın ne olduğu da bilinmektedir. Bu iki şehir, bir soylamada, ağacın ululanması dolayısıyla de geçmekte ve kapılarının ağaçtan yapıldığı söylenmektedir (25²⁹). Yine İslâmlığın temel şartlarından haccı hatırlatan Arafat ve orada kesilen kurban da, başka bir ilgi ile kitapta yer alır. Bu dağ, Mekke'nin 12 mil doğusundadır. Hac zamanı, Zilhiccenin dokuzuncu günü, demek ki Kurban bayramının arifesinde, Minâ'da gecelenir ve güneş doğduktan sonra Arafat'a çıkılır. Güneş battıktan sonra yavaş yavaş Arafat'tan inilir. Müzdelife'de gecelenir ve ertesi gün ortalık gereği gibi aydınlandıktan sonra Minâ'da şeytan taşlanır, sonra da kurban kesilir. Dede Korkut kitabında, "Arafatta erkek kuzu kurban içün" (63¹²) denilmektedir. Kurbanın dişi veya erkek olması dinde açıklanmamışsa da, koyunun erkeği yeğ tutulmuştur.²⁶

Kitapta geçen sadaka da İslâmlıkla ilgilidir. Sadaka, insanın görümlü olana salt Tanrı için verilmek üzere malından çıkardığı vergi demektir. Hem farz olan zekât, hem de nafîle, demek ki hayır için verilen sadaka anlamına gelmekle birlikte²⁷ Dede Korkut kitabında bu kelime hayır için yoksullara verilen, zekâtтан ayrı bir sadaka demektir (14³⁷, 33¹, 49⁶). Ama pencik çıkarmak deyimi doğrudan Müslümanlıkla ilgilidir. Dede Korkut kitabında, akınlarda ve savaşlarda alınan ganimetlerden ve tutsaklardan "beşte birini ayırmak" demek olan "pencik çıkarmak" Kur'an'dan gelmez. "... bir de malûmunuz olsun ki ganimet aldığınız herhangi bir şey, mutlaka onun beşte biri Allah içindir ki Peygambere ve ona yakınlığı olanlarla yetimlere ve miskinlere ve yolda kalmışlardır, eğer siz Allaha iman etmiş ve furkan günü, o iki cemiyetin çarpıştığı gün kulumuza indirdiklerimize iman eylemiş iseniz bunu böyle bilin!" Bundan anlaşılır ki ilkin alınan ganimetlerin hepsi Allahındır ve bundan dolayı hepsi de gaziler elinde emanettir. Allahın buyruğuna göre ve onun rızası için umumî menfaatlara ayrılması gerekir. Yani Allah alınan ganimetlerin beşte birinin Peygambere, geri kalan dört bölüğünün de onun

²⁵ II "Kitâb-ı Dede Qorqut", Vatikan 1952, s. 138, çıkma I.

²⁶ Fetâva'l-Hayriyye.

²⁷ Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer, I, 943; III, 2572 vd.; ayrıca bkz. aşağıda çıkma 29.

yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmış olanlara ayrılmasını buyurur.²⁸ Bu buyruğa uygun olarak, Dede Korkut destanlarında da gaziler, aldıkları “çuldu”dan, ne varsa, kuşun ala kanını, kızın gökçeğini ... önce Bayındır Han’a “pencik çıkarırlar”.

Kur’an-ı Kerim’dekinden ayrı Peygamberimizin de bu yolda bir buyruğu vardır: “size dört şeyi emrediyor, dört şeyi de yasak ediyorum. Bir olan Allaha iman ederek beş vakit namazlarınızı kılmanızı, zekât vergisini vermenizi, bütün ramazan oruç tutmanızı ve ganimetin beşte birini umumî hazineye vermenizi...”²⁹

İki yerde (10^s, 66^{ss}) nezir (adak) de geçmektedir. Nezir, kişinin gerek olmayanı kendisine gerek kılmasıdır. Herhangi bir dileğin yerine gelmesi halinde yoksullara ve görümlülere vermeyi adadığımız sadaka demektir. Nitekim kitapta da “kara-donlu dervişlere nezirler verdim” denmektedir. Türkçemizde “adak” kelimesi varken bunun Arapçasının, nezr’in kullanılması, biz Dede Korkut kitabında islâmî unsurların gücüne ayrı bir tanık sayıyoruz.

Dualara gelince, bunların içinde İslâmiyetten gelenler ‘âmin’ ve ‘salavât’ tır. “Âmin” bugün de, bütün duaların sonunda söylenen Arapça bir niyaz sözü olup “Tanrım - dileklerimi - kabul et” demektir. Salavat da Peygamberimiz için Tanrı katında edilen bir dua olup dilimizde bu “salavat getürmek” deyiimiyle ifade olunur. Kitabın türlü yerlerinde hep bu anlamadır.

Halkın arasında pek yaygın olan bu dualardan başka, Dede Korkut kitabında bir de ism-i âzam duası geçer (30¹⁹).

İsm-i âzam, Allahın adlarından biridir, en büyüğüdür, fakat bu ad gizlidir. Kimse bilmez. Ancak Allah adı, Hû’ya irca edildiğinden “Allah” ve “Hu” adlarının ism-i âzam olarak kabul edildiği vardır. Sûfilerden birisine, demeye göre Bayezid Bistâmî’ye, “İsm-i âzam hangisi?” diye sorulunca onun “ism-i asgarı söyleyin, ben de ism-i âzamı söyleyim” dediği sûfiler arasında yaygındır. Mesnevî’de de ism-i âzam için “kelimedde, harfte mâna yok, hulûsla çağrılan ve hidayete erişilen isim, ism-i âzamdır” denilmektedir.

Beyzavî Tefsirinin çevirisi olan Tefsir-i Tibyan’da ism-i âzam hakkında şu bilgi verilmektedir: A’raf sûresinin 179. ayetinin tefsirinde, Mekke’de Müslümanlar Allah ve Rahman adlarıyla dua ederlerken müşrikler:

²⁸ Elmalı Muhammed Yazır, aynı yer, Enfâl sûresinin tefsiri, III, s. 2404 vd.

²⁹ Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberleri, İstanbul 1966, I, 265 vd.

“Bir Allahımız var, diyorsunuz, onu iki isimle çağırıyorsunuz, bunun sebebi nedir?” diye sormuşlar. “O zaman, en güzel isimler Allahındır. O halde ona bunlarla dua edin. Onun isimlerinde eğri (ve aykırı) yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına uğrayacaklardır” mealindeki ayet inmiştir.

“Allahın doksan dokuz adı vardır. Onları sayan (yahut ezberleyen) muhakkak cennete gider” mealinde bir hadis-i şerif rivayet olunmuştur. Sözlerinde ufak - tefek ayrılık bulunan bu hadis-i şerifte, Allahın adlarına bir sınır çizilmemiştir, bir başka deyişle Allahın adları doksan dokuzdan ibaret değildir. Hadisten maksat, kimi rivayetlerde açıkça bildirilen doksan dokuz ismi sayanların, onlara, anlamlarını düşünerek devam edenlerin cennete gireceklerini haber vermektir.³⁰ Bakara sûresinin, 255. ayetinin tefsirinde de “kürsi” kelimesinin açıklanmasında bu kelimeyi “ism-i âzam” diye anlayanlar olmuştur. Ebû Ümâme’nin Peygamberimizden rivayetine göre Allahın en büyük ismi (ism-i âzam) - ki Allah onunla kendine dua edilince icabet buyurur, onunla bir şey istenince verir - şu üç sûrededir: El - Bakara, 255’te

الم لا اله الا هو الحي القيوم Âl-i İmran, 1-2’de الله لا اله الا هو القيوم ve Tâ

Hâ, 3’te وعنت الوجوه للحي القيوم ayetleridir, demek ki buna göre ism-i âzam “Hayy ve Kayyum”dur. Allah-u Taâlânın doksan dokuz adı olduğuna, bu kelimeyi söyleyenin cennete gireceğine, yüz adı olduğuna, bunlarla dua edenin duasına icabet edileceğine dair Ebû Hurayre dört hadis rivayet etmiştir.³¹ Kimi Ya Lâtif, kimi Ya Vehhâb gibi doksan isim içerisinden birini okuyan için ise ism-i âzam, odur.

İsm-i âzam duası diye ayrıca bir dua yoktur. Bununla birlikte kimi dua kitaplarında bu ad altında dualar bulunmaktadır.³²

Yine kitapta geçen ve İslâmlıkla ilgisi belli olan bir söz de “amennâ ve saddaknâ”dır. “İnandık ve doğruladık” anlamına olan bu söz Tanrıya imanımızı ve onun dediklerinin doğru olduğunu gösteren olaylara inanımızı ve bunu doğruladığımızı berkitmek gerekli olan bir Tanrı sözü karşısında söylenir.

Kitapta geçen yeminler de, yine ya mushaf üzerinedir, ya da Vallahi (33²⁸, 35¹⁹, 75¹⁸, 91²⁶, 135³⁴, 136¹, 141⁴, 148³³) diye “Allah tanık olsun” anlamına

³⁰ Hasan Basri Çantay, Kur’an-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm, İstanbul 1959, I, 247, çıkma 14.

³¹ Câmiü’s-Sagîr, Mısır (1321), I, 79. Bu bilgileri bana vermiş olan değerli meslektaşım Abdülhakî Gölpinarlı ile Hamit Budak beylere teşekkür ederim.

³² Adnan Türkmenoğlu, İzahlı Büyük Dua Mecmuası. İstanbul 1966, s. 92.

veya "Vallahi billahi" (141⁸) diye "Allahın üzerine yemin ederim, Allah tanık olsun" anlamına katmerli bir yemindir. Gerçi Dede Korkut kitabında eski Türk geleneğine bağlı yeminler de vardır, ama Müslümanca yemin de ötekilerin yanında yer almaktadır.

Dede Korkut kitabında kimi deyimler var ki bunlar da yine Türklerin Müslüman olmalarından sonra dile girmiştir. "Ana hakkı-Tanrı hakkı" de-yimi (24²⁶) Kur'an-ı Kerim'de ve hadîs-i şerifte anaya verilen yerin belirtisi-dir. Kur'an'da "eğer onlardan biri senin nezdinde ihtiyarlığa ererlerse on-lara öf bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel ve tatlı söyle" (İsrâ sûresi, 23) dendiği gibi, Lukman sûresinin 13-15. ayetlerinde de: "Hani Lukman oğluna ona öğüt verirken (şöyle) demişti: "Oğulcağızım, Allaha ortak koşma. Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür. Biz insana, ana ve baba-sına itaat etmesini tavsiye ettik. Anası onu, za'fına rağmen gebelikte büs-bütün za'fa düştüğü halde taşımış, sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür. Bana ve anana ve babana şükret. Dönüşün ancak banadır, dedik. Eğer onlar sence ilimde yeri olmadık herhangi bir şeyi bana eş tutman üzerinde seni zorlarsa kendilerine itaat etme. Fakat dünyada kendilerine karşı iyilikte bulun!" denilmektedir.

Hazret-i Resul-i Ekrem (s.m.) "Allah ve resulünden sonra kime itaat edelim" diye sorulunca "anana, sonra anana, sonra yine anana, sonra babana, sonra yakınlıklarına göre yakından yakına" buyurmuşlardır (Camiü's-Sagîr, Mısır [1321], I, 55). Onun için ana hakkının Tanrı Hakkı olması ayet ve hadis mealine dayanmaktadır.³³

Giriş bölümünde geçen Oğul atanun sırrıdır sözü Arapçadaki الولد سرّاية sözünün tam çevirisidir.

Dede Korkut kitabına Şiîlik izlerine rastlanmamaktadır. Dört halife-den üçü, Ebu Bekr, Osman ve Ali anıldığı halde, Ömer'in adı yoktur. Ama Hz. Ömer'in anılmaması Şiîliğe yorulamaz. Bununla birlikte Salur Kazanm Evinin Yağmalandığı hikâyesinde Ali için "Şah-ı Merdan" (2²⁸, 25³⁵) ve Şir-i Merdan (152⁴) lâkaplarının, Hasan'la Hüseyin için de Şah (25³⁵) unvanının kullanılmış olmasını, Muaviye'nin oğlu Yezid adamlarının Yezidiler diye adlandırılmasını belki Şiîliğin bellibelsiz izi gibi görmek mümkündür. Ali için kullanılan Şah-ı Merdan (insanların sultanı) ve Şir-i Yezdan (Allahın

³³ Sayın meslektaşım Abdülbaki Gölpınarlı'nın lütfettiği not.

arslanı)³⁴ lâkapları ona Şiilerce verilmiştir. “Ayşe ile Fatmanın nikâhı su” dizesinde suyun, Fatmanın nikâhı olarak gösterilmesi (20¹¹) de yine bir Şiilik izi gibi alınabilir.³⁵

c) *Melekler.*

Kitapta mukarrep meleklerden yalnız ikisi, Cebrail ile Azrail bulunmaktadır. Begil-oğlu Emren hikâyesinde Emren zebun olup ta Tanrıya yalvardığı zaman (123²⁴) Tanrı kendisine kırk erce kuvvet verdiğini bildirmek üzere ona Cebrail’i gönderir. Cebrail’in buradaki işi, Kur’an’da olduğu gibi Tanrıya elçilik etmek, onun haberlerini, vahiylerini Peygamberlerine ve başka kullarına ulaştırmaktır.

Azrail ise, ölüm meleği olarak yalnız Deli Dumrul hikâyesinde geçmektedir. Burada Azrail altı yerde (75¹⁹, 76³¹, 78²³, 80²⁹) “al kanatlu” diye nitelenmektedir. Azrail’in sayısız kanatları vardır, bütün kanatları da elvan nurdandır.³⁶ Burada “al kanatlu” sözünden, bundan dolayı bir “al renkten” çok “nurdan kanatlı” anlaşılmaktadır.

ç) *Peygamberler ve onlarla ilgili kıssalar ve motifler.*

1. Âdem-şeytan. “Sen Âdeme tac urdun, şeytana lânet kıldun, bir suç-dan ötürü dergâhundan sürdün” (102⁸⁸, 123⁸⁸) dizesi, Kura’nın türlü yerlerinde anlatılan Âdemle şeytan arasındaki bir geçmişe telmihdir. Bu kıssa şöyle anlatılmaktadır:

“... yaratılışın başında suretsiz, uzviyetsiz bir yaratık, yeryüzünde bir çamur ve babanızın belinde birer zerre, birer meni olduğunuz halde, sizi ahsen-i takvim, boyu bosu yerinde, sureti güzel, kâinatın bütün güzelliklerini kendinde toplamış olan bir insan suretine koyduk. Sonra da meleklerle “Âdeme secde edin, ona boyun eğip buyruklarını dinleyerek hizmet eyleyin” dedik. Onlar da secde ettiler, ancak İblis secde edicilerden olmadı. Olmadı da ne oldu? Allah ona, ne engel oldu da ben buyurduğumda secde etmemeye cüret eyledin, buyurdu. Buna karşı İblis te ne dedi, bilir misiniz? Dedi ki: Ben ondan hayırlıyım, çünkü beni ateşten halkettin, onu ise çamurdan yarattın. Allah buyurdu ki öyle ise in oradan, o bulunduğu cennetten, ya da melekler bölüğü içinden çık. Çünkü senin orada kibirlenmen olmaz. O yüksek yer, haddini bilen, buyruk dinleyen, alçak gönüllü kişilerindir. Bundan dolayı çık, sen artık küçüklerdensin.

Allahtan ölümünün ertelenmesini isteyen İblis’in bu dileği kabul edilmiş, bunun üzerine:

“... ben kişi-oğlunu azıtmak için senin doğru yoluna oturacağım, senin nimetine götüren iman ve İslâm ve doğruluk yolunu kesip pusuya duracağım. Dört cihetten, yani bir düşmanın

³⁴ Vatikan yazmasının sonunda geçen (152¹) Şîr-i Merdan bir istinsah yanışı olacaktır, doğrusu Şîr-i Yezdan (Allahın arslanı) olmalıdır.

³⁵ Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Üzerine, Folklor, İstanbul, kasım 1969, sayı 7, s. 18 vd.

³⁶ İbrahim Hakki, Marifetname, İstanbul 1330, s. 7; Türk Folklorunda Azrail için bkz. Pertev Naili Boratav, Notes sur ‘Azrail’ dans le folklore turc, Oriens IV (1951), No. 1, s. 58 vd.

saldırabileceği her yanlarından saldıracağım. Doğru yoldan çevirip sapıtmak, şaşırp soymak için ne yapabilirim yapacağım. Sen de çoğunu şükredici ve itaatli bulmayacaksın. Allah buyurdu ki çık, and olsun ki onlardan her kim sana uyarsa sizden, sizin hepinizden tamamı doludurum. İnsanın asıl yaratılışındaki yeri böyle yüksek ve naziktir. Melekler secde ettiler, İblis secde etmedi, böyle oldu. Tanrı dedi ki: Ya Âdem, sen eşinle o cennette dur. Oturun ve neresinden dilerseñiz yiyiniz, ancak şu ağaca yaklaşmayınız ki zalimlerden olursunuz, haddinizi tecavüz ve kendinize yazık etmiş olursunuz. Bu iskân ve tebliğ üzerine şeytan kendilerinden örtülüp gizlenmiş olan kötü yerlerini meydana çıkarmak, avrat mahallerini açmak için ikisine de bir vesvese verdi. Ve dedi ki: “Rabbımız size bu ağacı başka bir sebeple değil, ancak iki melek olacağımızdan veya ölümsüz kalacağımızdan dolayı yasak etti ve inanınız ben sizin nasihatçılarınızdanım ve sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim” diye yeminleştirdi. Yani yemin etti de ikisini de aldatarak sarkıttı, nezaket katından, ağaçtan yemek derecesine indirdi. Âdem ve Havvâ hiç bir kimse yalan yere yemin etmez sandılar, aldandılar.

Bunun üzerine vaktâki o ağacı tattılar, kendilerine kötü yerleri belirverdi, Allaha karşı gelmenin uğursuzluğu yüz gösterdi, örtülü ve gizli olan avrat mahalleri açılverdi, bunun üzerine utançlarından hemen üzerlerine cennet yaprağından yamalar yamamağa başladılar. Denilmiş ki bu yaprak incir yaprağı idi. Rabları Allahu Teâlâ da kendilerine şöyle seslendi: Ben size o ağaca varmayın demedim miydi? Ve herhalde şeytan size açık bir düşmandır, demedim miydi? Bu azara karşı Âdem ve Havvâ bakınız ne dediler: Yâ rabbenâ! Biz nefislerimize zulm eyledik, kendimize yazık ettik ve eğer şen bizi yargulayıp suçlarımızı bağışlamazsan kaybetmişler takımdan olacağımız şüphesizdir, dediler.

Bu tövbe ve yalvarma üzerine Allah buyurdu ki: İniniz. Kiminiz kiminize düşmansınız ve size yeryüzünde bir vakte kadar durup eğlenmek ve yararlanmak var, yani Allah dedi ki: Onda, o yeryüzünde yaşayacaksınız. İşte Allah siz insan soyunu yeryüzünde böyle yerleştirdi...³⁷.

2. Nuh, şeytan, eşek. Giriş bölümünde, kadınlardan söz edilirken, bunların kötü olanları için “ol Nuh Beygamberin eşeği aslıdur” deniyor (3³⁶). Eşek, Nuh’un gemisine en son alınan yaratıktır ve şeytanı gemiye sokan o olmuştur.

“Eşek durdu, hiç girmez idi gemiye; anun için kim İblis kuyruğuna yapışmış idi, nagâh Nuh ayıttı: Girgil ya şeytan. Aydur: Andan eşek girdi ve İblis dahı anun ile girdi, Nuh anı göricek ayıttı: Ya mel’un, seni kim giyürdi gemiye? Ayıttı: Sen giyürdün beni, “girgil ya şeytan” didün, senin desturun ile girdüm.³⁸

³⁷ Araf sûresi, ayet 11 vd.; Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer, I, 321 vd.; III, 2127, 2143; IV, 3335.

³⁸ Kisât, Kasasü'l-Enbiya çevirisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Husrev Paşa kitapları, No. 444, ypr. 67 a; Sa'lebi, Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi, III. Sultan Ahmet kitapları, No. 78, ypr. 46b vd. Burada kuyruğundan şeytan çıktığı için “gir! diye ısrar ettiği halde bir türlü gemiye giremeyen eşeğe Nuh’un ‘tuh sana! yanımda şeytan da olsa gir!’ diye bağırması üzerine şeytan girmiştir, deniyor.

3. İbrahim, Nemrut, Firavun. İbrahim Peygamberin adı, Begil-oğlu Emren'in hikâyesinde geçmektedir: "İbrahim'i tuturdun, Hânım göne çol-gadun, götürüp oda atturdun" (123¹³). Burada İbrahim'in göne sarılmış ve ondan sonra oda atılmış olduğu anlaşılıyor. Bu göne çolgamak (göne sarmak) nedir? İbrahim'le ilgili kıssalarda ve halk rivayetlerinde benim bildiğim kadar bu yoktur. İbrahim ateşe atılmak üzere Nemrud'un buyruğuyla yapılan kulenin üzerine çıkarılarak bağlanıyor. Sanırım ki burada, göne çolgamak sözünü "sırımla bağlamak" diye anlamak mümkündür. Fakat ateşin büyüklüğünden ve şiddetinden yanaşamadıkları için, İblis onlara mancınık yapmalarını öğütüyor ve bunun nasıl yapılacağını da öğretiyor. İbrahim'i attıkları ateş bir bahçe oluyor, orada yedi gün kalıyor. Tanrı kendisine gölge meleğini, İbrahim peygamber suretinde gönderiyor, yanında oturup ona arkadaşlık etsin, diyor.³⁹

"Nemrud göğe oh attı, karnı yarık balığı karşı tutun" (102²²) da İslâm rivayetlerinden gelme bir kaynağa dayanıyor:

Nemrud lânetullah göğe çıktığını aydur: ... andan Nemrud buyurdu kim bir tabut düzetdiler, dört bacaklı ve iki kapulu. Bir ışık aşağı, yere bakar ola ve bir yukarı, göğe. Kaçan dükeni ise dört kartalı açıkdı, yine dört sünü aldı ve tabutun dört bucağında berkitdi ve sünü üzerine et saldı ve ol kartalları sünülere berk bağladı. Aydur: Özü ve veziri ile ol tabut içinde oturdular ve bilesince ok ve yay aldı ve tabut kapusunu yaptı.⁴⁰ Aydur: Kartallar başlarını yukarı kaldırdılar, et gördüler, eti dilediler, yukarı uçdular, eti isteyü. Nemrud vezirine ayıtdı: Yerden yana kapusunu aç. Kapu açdı ise gördüler kim dünya barça bir kiçi top gibi görünür. Andan ol kapu yapıldı ve gök sarı kapusunu açdılar, gördüler göğü nice kim dünyada görenleri tek. Sonra anı dahı yapıldı ve kartallar uçup eti dileyü yukarı çıkardılar. Yine aşağıdaki kapu dahı açdılar, dünyayı bir kara tütün gibi gördüler. Dahı yukaruki kapusunu açdılar, gök bayakı gibi görünür. Sonra anı dahı yapıldı ve kartallar anca uçdular kim güçleri kalmadı, düşmeğe geldiler tabut ile. Aydur: Bir ferişte karşı geldi, ayıtdı: Kanda varur-sun? Ayıtdı: "İbrahim Tanrısı ile savaşı kılmağa varurum." Ayıtdı: "Vay sana! Hiç bilir misin, ne kadar yoldur senin ile gök arasında?" Didi: "Bilmezem", Ayıtdı: "Beş yüz yıllık yoldur ve andan yukarı anca hicablar var kim anı kimse bilmez, meğer Tanrı Azze ve Cell." Kaçan kim vezir bunu işitti, ussu üzüp düşdü ve öldü, tabut içinde ve Nemrud yalnız kaldı. Andan yayını aldı ve dahı bir ok ile havaya atdı ve ayıtdı: "Ha sana, ya İbrahim Tanrısı". Ayıtdılar kim Nemrud'un oku kanlı indi.⁴¹ Andan Tanrı Tebareke ve Taâlâ Cebrail'e buyurdu ve o tabutu kanadı ile urdu, deniz içinde bıraktı ve bu kez Nemrud'u kırana saldı. Çok zahmetler çektikten sonra çıkıdı tabutdan, sakalı ve başı ak olup korkudan, andan yürüdü...

³⁹ Kisaî, Kasasü'l-Enbiya çevirisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Husrev Paşa kitapları, No. 444, ypr. 118; Sâ'lebi, kitabü'l-Arâys fi'l-Mecâlis, Süleymaniye Kütüphanesi, Husrev Paşa kitapları No. 444, ypr. 67a.

⁴⁰ Örttü.

⁴¹ Ok, bir demeye göre, gökte bir balığa değmiştir, bir demeye göre de gökteki kuşlardan herhangi birine (Sâ'lebi, Topkapı Sarayı Müzesi, aynı yer No. 78, ypr. 84a).

Kazan Bey'in Tutsak Olduğu hikâyesindeki soylamada "Firavun şişler yükleyüp yerden çıksa kaba ökçem ile perçin kılan Kazan er idim" (136) deniyor. Burada neye telmih edildiği kesin olarak anlaşılmamakla birlikte Kur'an-ı Kerim'de Firavun için iki yerde (Sâd suresi, 12; el-Fecr sûresi, 14) ذوالاوتاد (kazıklar sahibi) denilmektedir. Tefsirciler bunun anlamı üzerinde kesin bir açıklama yapmamışlardır. Burada belki de Firavun'un işkencesine işaret edilmektedir. Firavun yere dört kazık çaktırır, işkence edeceği adamların iki elini ve iki kolunu onlara bağlar, bu suretle pek kötü işkenceler yapardı.⁴² Kazan Bey, işte "bu kazıklar çakarak işkenceler yapan Firavun dirilip te şişlerle yerden çıksa ben ökçemle ona perçin kılar, onun yer altından çıkmasına yol vermezdim" demek istiyor olacaktır.

4. Musa. Dede Korkut kitabında ağaç üzerine bir soylamada "Musa Kelîmün asası ağaç" dizesinde geçiyor (25⁸⁸). Peygamberlerden bir bölümünün adlarından başka bir de lâkapları vardır. Musa'nın lâkabı da Kelîmü'l-lah'tır. Bu lâkap ona Tanrı ile doğrudan doğruya konuştuğu için verilmiştir (Nisâ sûresi, 164; A'râf sûresi, 143; özellikle Tâhâ sûresi, 2 vd.).

Musa'nın asasına gelince, bunun türlü hünerleri vardır:

Musa-aleyhisselâm, Şuayb peygamberin kızına bildürdü kim atan seni bana helal çiftliğe evlendirdi. Yine andan bir ağaç diledi, koyun gütmek için. Ol kız ayıtdı: Uş bu eve girgil kim atamun evidürür. Bunda ağaçlar var, bir ağaç alıp çıkıl, Musa ol eve girdi, gördü kim anda ağaçlar asılıp durur, kamu peygamberlerin asaları. Anda iki rekât namaz kıldı ve bir asa gördü, kıpkızıl. Elini sundu, anı aldı, çıkıdı. Şuayb ol eve girdi... Musa'ya ayıtdı: "Bu asayı uçkunmagıl kim bu asa uçmak ağaçlarındandır..."

Hak Taâlâ ayıtdı: "Ya Musa, ne var sağ elinde?" Musa ayıtdı: "Tayakım var kim üzerine söykünürüm, dahı koyunlarımı sürerim, saklarım. Dahı ağaçlardan yaprak düşürürüm kim koyunlarımı yirler. Dahı ökze hacetlerim var anun ile..."

Kaçan Musa yatur idi, ol ağacı yere diker idi. Dahı kilimi üstüne burağur idi ve anun gölgesinde dinlenür idi. Yine koyunlara aslan, ya kurt gelse anun ile kaytarur idi. Tanrı Azze ve Cell vahy kıldı ayıtdı: "Bırak anı?" Musa tayakı bıraktı ise bir ulu ejderha oldu. Musa korkup kaçmak diledi, Cebrâil ayıtdı: "Ey Musa, Tanrıdan kaçarsın, ol senün ile söyleşür." Musa ayıtdı: "Ben kaçmam illâ ölümden." Cebrâil ayıtdı: "Hiç kimse ya dirliğe buyruk eyler mi, Tanrıdan ökze?" Andan Musa kayıtdı yerine, ol tayakı bayakı yılan gördü. Tanrıdan nida geldi: "Tayakını al, gel. Ve hiç korma ki biz anı ilerü tayak gibi kaytaruruz."

Firavun'un büyücüleri ile karşılaştığı zaman da yine asânın kerameti görülür:

⁴² Hasan Basri Çantay, Kuran-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm, Sâd suresi, ayet 12, c. II, s. 776, çıkma 14; Fecr sûresi, ayet 10, c. III, s. 1154, çıkma 14.

Musa ayıttı: “Eğer ben sana âşikârâ nesne gösterem.” Firavun ayıttı: “Musa tayakı sözünü aydur. Kaçan kim ejderha oldu Firavun önünde.” Firavun ayıttı: “Getür, eğer sen gerçek doğrulardan isen.” Aydur: Bunlar söyleşürken tayak Musa elinden ditrenip deprendi. Cebrâil ayıttı: “Koyuvergil tayakımı.” Musa tayakı bıraktı ise bir ulu ejderha oldu...

... Ayıtdılar kim dört yüz yük uzun iplerden getürdüler. Dahı dört bin yelken ağaçları uzun yoğun getürüp kara iplere cadular caduluğu işlediler. Halk gözlerine şöyle göründü kim ol yazı yaban barça ejderha yılan oldular. Korkdular, Firavun anı görüp sivindi. Musa'yı çağır-dılar. Musa -aleyhisselam- kardaşı Harun ile gelüp ol yazı yabanı anın gibi gördülerse aydur: Musa gönlünde biraz korkdu. Tanrı Azze ve Cell ona vahy kıldı, ayıttı: “Hiç korkma, sen bun-lardan yücesin, elindekini bırak, tâ kamusu nesneleri yutsun.” Musa sevinüp yerinden duru geldi...⁴³

5. Hızır-İlyas. İki yerde (10³⁵, 12⁷), babasının oku ile yaralanan Boğaç Han'ın yarasını sğayıp ona bu yaradan ölmeyeceğini, anasının sütüyle dağ çiçeğinden yapılacak bir merhemle bu yaranın sağalacağını söyleyerek oğlanı ferahlatır.⁴⁴

d) İslâm uluları.

1. Hz. Muhammed Mustafa. Peygamberimizin adı Dede Korkut kita-bında türlü ilgilerle anılmaktadır. O Din serveri (2²⁵, 71²⁹)'dir. Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı boyunda, oğlu Uruz'u, eline tutsak düştüğü yağlıların bir ağaca asmak istemeleri üzerine oğlanın ağaca karşı söylediği bir soylama-da (26¹⁶) O, kendisine sığındığı bir şefaattçidir. Yine o hikâyede Kazan Bey, yağının üzerine at sürmeden önce adı görklü Muhammed'i yâda getirür (63³³). Alpler yağıya saldırmadan önce iki rekât namaz kılp adı görklü Mu-hammed'e salavat getirirler (29⁷, 57¹⁰, 73³⁴, 88²⁰, 88²⁷, 89²⁹, 91²¹, 93⁹, 110²⁷, 130⁹). Bundan başka, hikâyelerin sonlarındaki dualarda, dinleyenlerin günahlarının “adı görklü Muhammed'in yüzü suyuna” bağışlanması dilenir (30¹¹, 74³⁷, 82³⁰, 97¹⁸, 104¹¹). Duanın kavramı değişmemekle birlikte Hz. Muhammed'in adı, bu dualarda “adı görklü Muhammed Mustafa yüzü suyuna” (58¹², 152⁷), “adı görklü Mustafa hürmetine” (144⁸), “adı görklü Muhammed Mustafa'ya” (97¹⁸), ya da hiç bir sıfat kullanılmadan “Muhammed Mustafa yüzü suyuna” (133³²) diye geçer.

⁴³ Kisâî, Kasasul-Enbiya çevirisi, aynı yer, ypr. 119a. Asânın karanlık gece içinde ışıık vermek, kuyunun derinliğince uzamp ucu kova gibi olarak su çıkarmak, Musa acıkınca onu yere kakıp yiyecek elde etmek, camı herhangi bir meyve isteyip asâyı yere fidan gibi dikince dalbudak salarak meyve vermek gibi başka kerametleri için bkz. Sa'lebi, aynı yer, No. 78, ypr. 143b-154a.

⁴⁴ Ayrıca bkz. İslâm Ansiklopedisi, Hızır maddesi.

2. Üç halife: Ebu Bekir, Osman Affan-oğlu, Ali. Kitapta yalnız üç halifenin adı geçer.⁴⁵ Bunlardan Ebu Bekr Siddik (2²⁶) "Muhammed'in sağ yanında namaz kılan" diye niteleniyor. Bununla Peygamberin kendisine şeref mevkii verdiği anlatılmak isteniyor. Affan-oğlu Osman (2³¹), tarihte olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'i "yazıp düzen" bir halife olarak anılıyor. Ali'ye gelince, onun adını kitapta üç yerde görüyoruz. Birincisi (2²⁸), öteki iki halife gibi kitabın giriş bölümünde, İslâm dininin öncüsü ve savaşçısı olarak Şah-ı Merdan (insanların, yiğitlerin başı) diye niteleniyor. Bu lâkap, onun hakkında söylenen "lâ fetâ illâ Ali, lâ seyyfe illâ zü'l-fekar"⁴⁶ sözüne dayanmaktadır. İkinci kez bir soylamada geçer (25³³). Burada yine "Şah-ı Merdan" diye anılan Ali'den çok, onun bindiği Duldül'ün eyeri söz konusudur. Son olarak Vatikan yazmasında, sonda, Beyrek'in öldürülmesini anlatan hikâyede, Beyrek için edilen duada yer alır. "Kaadir Tanrı Beyreke rahmet kıl sun, Şîr-i Merdan Hazret-i Ali'nin elinden şarâben tahûrâ içmek Hudâ erzânî kıl sun." (152⁴) Burada, adı Dehr veya İnsan olan sûrenin bir ayeti (21) söz konusudur. "Rablari onlara hem arı, hem duru bir şarap sunmaktadır" mealindedir bu ayet. Şifâlerin inanişına göre, yarın Uçmağa gireceklerle, Ali sakilik edecektir, onu için Ali'nin bir lâkabı da "Kevser sakisi"dir. Burada bu inanış görünmektedir.

3. Ayşe ile Fatma. Bu iki ad iki yerde geçmektedir. Biri Peygamberimizin eşi, öteki de kızı olan bu iki büyük kadın, Müslüman Türkler arasında saygı ile "Ayşe anamız, Fatma anamız" diye anılmaktadır. Her ikisi de kitabın giriş bölümünde, türlü kadınlardan söz edilirken "evin dayağı oldur ki yazıdan yabandan eve bir konuk gelse er adam evde olmasa, ol anı yidiürür, içürür, ağırlar, azizler, gönderir" diye nitelenen üstün erdemli kadınlar, Ayşe ile Fatma'nın soyundan gelmiş gösterilir (3¹⁰). Bu iki büyük kadın, bir başka yerde (20¹¹), suyu ululayan bir soylamada "Ayşe ile Fatma'nın nikâhı"⁴⁷ su" dizesinde geçmektedir. İslâmlıkta gerdeğe girmeden önce "bereket duası" okumanın ve gelinle güveyinin üzerine biraz su serpmenin sünnet olduğu bilinmektedir.⁴⁸ Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evlenmesinde Hz. Peygamber, eve alınan örtü, döşek, kapkacak gibi nesnelere önce bereket duası ediyor, sonra bütün sahabeler toplanıyor, Hz. Peygamber Hz. Ali'nin elini tutup

⁴⁵ L. Sami Akalın, aynı yer, s. 26, Peygamberden sonra dört halifenin adlarının geçtiğini söylüyorsa da, kitapta Ömer'in adı geçmez.

⁴⁶ Ali'den başka yiğit, Zülfekar'dan başka kılıç yoktur.

⁴⁷ Bu kelimeyi düpedüz bir imlâ yanlışlığı olduğu belli olan "nigahı" yazılışına bakarak "bakiş" diye anlamının mümkün olmadığını görmek için bkz. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Üzerine, Folklor. İstanbul, kasım 1969, sayı 7, s. 18 vd.

⁴⁸ Muhammed Hamidullah'ın lütfedip Paris'ten gönderdiği mektuptan.

Hız. Fatma'nın yanına getiriyor, onu Fatma'nın katına oturtuyor, "Ey Tanrım, bu ikisi benim için bütün yaratıklardan daha sevgilidir, sen de bunları sev, bunların uğruna berekât ver..." diye dua ettikten sonra, bir çanak su getiriyor, çanağa dua ediyor ve bu dualı suyu Hız. Fatma'nın üzerine serpiyor.⁴⁹ İranlılar suyun (ve tuzun) Hız. Ali'nin eşi ve Peygamberimizin kızı olan Hız. Fatma'nın nikâhı olduğuna ve bunun için suyu kirletmemek ve onu isteyen herhangi bir kimseden esirgememek gerektiğine inanırlar.⁵⁰ Suyun Fatma'nın nikâhı olduğunu gösteren bu tanıklar yanında Hız. Ayşe'nin de nikâhı olduğunu gösteren kayıtlar belki de vardır, ben rastlamadım.

4. Hasan ve Hüseyin. Bu ikisi kitapta, ilkin (Kerbela yazısında) "Yezidîler elinde şehit oldu, Hasan'la Hüseyin iki kardeş bile görklü" diye geçer (2²⁹). Kerbelâ yazısında Yezidîler elinde şehit olan Hız. Hüseyin'dir. Hasan aşağıda görüleceği üzere istiska hastalığından ölmüştür. Bunların ikisinin bir arada anılması ve birlikte ölmüş gösterilmesi Ayşe ile Fatma'nın bir arada anılması gibidir. Hikâyecinin, Hasan'ın ölümünün Yezidîler elinde olmadığını bildiğinden şüphe edilemez. Bu olsa olsa bir ifade özelliğidir, iki kardeşi bir arada anmak. Çünkü burada güdülen amaç bir tarih bilgisi vermek değildir.

İkinci kez, bu iki kardeş, yine bir arada bir soylamada geçer: "Hasan'la Hüseyin'nin hasreti su (20⁹). Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'da, Yezid ordusu tarafından kuşatıldığını ve Fırat suyu ile bağı kesilerek susuz bırakıldığını biliyoruz. Dizede, Hüseyin'le ilgili su hasreti bu olaya telmihtir.

Hız. Hasan'ın suya hasretine gelince, Hız. Hasan istiska illetinden ölmüştür. Sözlük anlamı "birinden içecek su istemek" demek olan bu kelime hekimlikte bir hastalığın adıdır. Vücudun türlü yerlerinde, özellikle karın boşluğunda su toplanmasından doğan bu hastalığın ârazından biri de hastanın çok çok susamasıdır.⁵¹

Son olarak ağaç soylamasında "Şah Hasan'la Hüseyin'in beşiği ağaç" dizisinde (25³⁵), Hız. Peygamberin bu iki sevgili torunu anılmaktadır. Burada Hasan'la Hüseyin'in kendileri değil, onların beşiği söz konusudur ve bu dizede asıl ululanan ağaçtır.

⁴⁹ Nehcü'l Ferâdis, tıpkıbasım, TDK, Ankara, 1956, s. 159 vd.

⁵⁰ Henry Massé, Croyances et Coutumes Persanes, c.I., bölüm VIII, 'su hakkında inanışlar', s. 225.

⁵¹ Prof. Ekrem Şerif Egeli, İç Hastalıkları, Mazlum kitabevi, İstanbul 1948. s. 782; Prof. Dr. Sedat Tavat, Fizyopatoloji, 3. baskı, Mazlum kitabevi, İstanbul.

e) *Daha birkaç nesne.*

1. Gömlek ve mendil. İslâmlıktan gelen motifler arasında gömleğin de ayrı bir yeri vardır. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Yalancıoğlu Yaltacuk, Beyrek'in vaktiyle kendisine bağışladığı gömleği kana kana bulaşdırır, götürüp Bayındır Han'ın önüne bırakır ve onu Beyrek'in Pasın'ın Karadervend'inde öldürüldüğüne bir nişan olarak ortaya sürer (42¹¹). Kana bulanmış gömleğe biz, ilkin Yusuf Peygamberin hikâyesinde rastlarız.⁵² Kardeşleri onu kuyuya attıktan sonra yatsılayın ağlayarak, Yusuf'un gömleğini, üzerinde yalan bir kanla babalarına getirirler ve kardaşlarını bir kurdun yediğini söylerler. Kur'an-ı Kerim'de, Yusuf sûresinde, Yakub'un, Yusuf'un gömleğini yüzüne gözüne sürünce ağlamaktan görmez olmuş olan gözlerinin açıldığı anlatılır. Dede Korkut kitabında ise, gömlek yerine destmal (mendil) geçer. Oğlu Beyrek'in döndüğü haber verildiği zaman, Beyrek gideli ağlamaktan gözleri görmez olmuş olan Bay Büre Bey "oğlum Beyrek idüğün andan bileyim ki serçe parmağını kanatsun, kanını destmala dürtsün, gözüme süreyin, açılacak olursa oğlum Beyrek'tir didi. Eyle itti. Destmal gözüne silicek Allah Taâlâ'nın kudretiyle gözleri açıldı." (56¹⁶ vd.)

Gömlek üzerinde İslâm kıssalarında bir rivayet daha bulunmaktadır.

Nemrud İbrahim'i çırılçıplak soymuş, ondan sonra ateşe atmıştır. Bunun üzerine Cebriâl Allahın buyruğuyla cenetten bir gömlek getirerek ona geydirmiştir.⁵³ Bu gömlek Uçmak ipeğinden, yeşil sündüsten dikilmiştir ve gayet incedir.⁵⁴ İbrahim, ateşten çıktıktan sonra bu gömlek onda kalmış, o ölünce İshak'a, İshak ölünce Yakub'a geçmiştir. Yusuf delikanlı olunca, babası bunu bir muska yaparak, göz değmesin diye onun boynuna asmıştır. Yusuf bunu hiç çıkarmazmış, kardeşleri onu soyup ta kuyuya attıkları zaman

⁵² Yusuf'un gömleğinde üç mucize vardır: 1) Babaları, kardeşlerinin sözüne inanmaz, eğer Yusuf'u kurt yemiş olsaydı gömleğini parçalardı, der. 2) Zeliha, kapıları kapayıp Yusuf'tan murat almak ister. İkisi birden kapıya koşarlar. Zeliha, onun gömleğini arkasından yırtar. Bu sırada kapının yanında Zeliha'nın kocası ile karşılaşır. Kadın Yusuf'un kendisine sahip olmak istediğini söyleyerek cezalandırılmasını ister. Zeliha'nın yakınlarından biri şöyle tanıklık eder: Eğer gömleği önden yırtılmış ise doğru söylemiştir, Yusuf yalancıdır. Yok eğer gömleği arkadan yırtılmış ise, o yalan söylemiştir, bu doğruculardandır. 3) Yüzüne sürünce Yakub'un, Yusuf'un hasretiyle ağlamaktan kör olmuş olan gözlerinin açılmasıdır (Sa'lebî, Kitâbî'l-arayis fi'l-Mecâlis, Süleymaniye Kütüphanesi Harput kitapları, No. 395, Cüz I, ypr.; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, aynı yer, IV, 2841 vd.)

⁵³ Sa'lebî, aynı yer; Kisâf, Bed'ü'd-Dünya ve Kasasü'l-Enbiya çevirisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Husrev Paşa kitapları, No. 444, ypr. 118b; Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer, IV, 2194.

Sa'lebî, aynı yer; Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer.

bir melek, Cebrâil, gelmiş, muska Yusuf'un boynunda imiş, muskanın içinden gömleği çıkarıp ona giydirmiştir.⁵⁵

Gömlek motifinin Türk masallarında da yer aldığı görülür. Öldürülmesi için cellâda verilen kimsenin gömleğini cellât bir hayvanın kanına batırarak buyruğun yerine getirildiğini tanımlamış olur.⁵⁶

2. Döldül: Kendisini İslâm dinine çağırmak üzere gönderdiği elçi ile Mısır Kıptî reisi Mukavkıs'ın Hz. Peygambere gönderdiği armağanlar arasında bulunan beyaz bir katırın adıdır.⁵⁷ O zamana değin Arabistan'da beyaz katır görülmuş değildi. En uzun listeyi veren bir yazara göre bu armağanların arasında katır değil, bir merkep ve bir at vardır.⁵⁸ Hz. Peygamber bu hayvanı sonradan Hz. Ali'ye bağışlamıştır. Ali ile ilgili halk-kahramanlık hikâyelerinde Döldül'ün nitelikleri uzun uzun anlatılmaktadır.*

⁵⁵ Sa'lebi, aynı yer; Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer.

⁵⁶ Dr. Mehmet Tuğrul, Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı, İstanbul 1969, s. 48, 75, 125, 150, 165.

⁵⁷ Leone Kaetano, İslâm Tarihi, Hüseyin Cahit (Yalçın) çevirisi, İstanbul 1925, IV, s. 424 vd.

⁵⁸ Prof. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberleri, İstanbul 1966, I, 207.

*Yazıda verilen sayfa numaraları, yakında çıkacağını umduğum "Dedem Korkutan Kitabı" adlı eserimin içinde yer alan metnin sayfalarını gösterir.